

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

թիւ 3.

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՐԻԱՐԲԱՐԱՆԻ

ԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎՈՅ

ՆԻՍՏ ԵՐՐՈՐԴ

ԶԿՆԻ ՄԱՄՆԱԿԻ ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՄԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԱՆՍՏԱՆԻ ԺՈՂՈՎՈՅ

4 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1870

ԿՈՍՏԱՆՅՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Թ. ՄԻԻԷԻՆՏԻՍԵԱՆ

— 1870 —

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ

ԱՏԵԱՆ . 4 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1870

ԿԱՐԳ ԽՆԴՐՈՑ

- 1° Շարունակութիւն Սոոյ եւ Աղթամարայ կաթուղիկոսութեանց խնդրոյն .
- 2° Գիտողութիւնք Երեսփոխանաց զործադիր Յանձնաժողովոյ տեղեկագրին թերութիւնը լրացնելու համար .
- 3° Ընթերցումն եւ հաստատութիւն ատենական կանոնաց .
- 4° Ժողովրդեան կողմանէ ներկայացուած հանրագրեր .

Ատենապետ Էֆէնտին ծանուցնելով թէ նախորդ նիստին որոշմանն համեմատ պէտք եղած թիւը լրացած է, ատենանը բացաւ ժամը 6 1/2 ին 53 Երեսփոխանաց ներկայութեամբ, եւ նախընթաց նիստին ատենագրութիւնը կարգացուեցաւ .

ԻՌԹԻՆՃ . ԿԱՐ . ԷՖ . — Ատենադրութեան մէջ Սոոյ խնդրոյն առթիւ յիշուած հաւասարապատիւ եւ աթոռակից բառերը ինք ըսած չ'է, այլ իր ըսածն այս է թէ Էջմիածնայ կաթուղիկոսը չ'ղիջանիք զՍիւս օրինաւոր կաթուղիկոսութիւն ճանչելու .

ՓԱՓԱՋ . Ս . ԷՖ . — Կարգացուած ատենագրութեան վրայ գիտողութիւն չ'ունիմ. սակայն կետ մը կայ զոր յիշեցնել պարտք կը համարիմ . Անցեալ նստին ատենանը բացուելէ յառաջ որոշում եղաւ ընտրեալ Երեսփոխանաց մեծազոյն թուոյն վրայ նիստերը շարունակել . պէտք չ'էր որ ատենանը բացուելէ ետեւ նոյն որոշումը վերահաստատուէր ըստ ատենական օրինաց .

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՖ . — Ուրիշ գիտողութիւն մը ունիք : — Ոչ .

Հետեւապէս Ատենագրութիւնը ընդունուեցաւ ընդհանուր հաւանութեամբ .

Ատենապետ Էֆէնտին Օրուան խնդրոց չ'անցած ժողովին կը ներկայացնէ նախ 11 Երեսփոխանաց նամակները, որոնցմով մէկ մասը անձնական տկարութեան եւ միւս մասը բա-

նաւոր զործոց պատճառաւ այսօրուան նիստէն բացակայ գտնուելու ստիպուած ըլլալին յայտնած էին . Իսկ Գարակէօզեան Գրիգոր եւ Կարապետ Էֆէնտինները իրենց նամակներուն մէջ յաւելցուցած էին նաեւ թէ Սոոյ կաթուղիկոսութեան խնդիրն եթէ Էջմիածնի յանձնելու չ'յանձնելու առաջարկութիւնները քուէի գրութիւն, իրենց քուէները չ'յանձնելու կողմն են .

Երկրորդ Ատենապետ Էֆէնտին յայտնելով որ զիւանին անդամներէն Ատենադպիր Եւստֆեան Տիգրան Էֆէնտին միանգամայն Գաղ ժողովոյն անդամ գտնուելով եւ մինչեւ հիմայ ընդունուած սովորութեան համեմատ այս երկու պաշտօններուն մէկը կամ միւսը ձգելու ստիպուած ըլլալով, Ընդհանուր ժողովոյ Ատենադպրութեանէն հրաժարած է, կ'առաջարկէ որ անոր տեղ նոր Ատենադպիր մը ընտրելու ձեռնարկուի .

ՕԳՍԷՆ ԷՖ . — Այս ընտրութիւնն այսօր ստիպողական չըլլալով կրնայ յաջորդ նիստին ձգուիլ, եւ ժողովը ժամավաճառ չընելու համար երեսփոխանք կրնան իրենց քուէն կանխաւ պատրաստել եւ գալ անդամ ժողովի եւ կած ատենին քուէտուփը ձգել .

Այս առաջարկութեան համեմատ որոշուեցաւ յաջորդ նիստին թողուլ Ատենադպրի ընտրութիւնը .

ԻՆՏԵՐ ՍՈՑ ԵՒ ԱԳԹԱՄԱՐԱՅ
ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆՅ

ԱՏԵՆԱՊԵՅ ԷՅ . — Ժամ է անդ խնդրոց կարգին մտնել , եւ ինչպէս յայտնի է՝ այս նիստին առաջին գործը անցեալ նիստէն անլոյծ մնացած Սոց կաթուղիկոսութեան խնդրոյն շարունակութիւնը պիտի ըլլայ : Խօսքը կապուտիկեան Սրբադանինն է :

ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆ ՍՐԲԱՋԱՆ . — Պարտաւոր եմ յայտնել ամեն անգամ , մանաւանդ այս միջոցիս , որ ազգային կրօն . եւ Քաղ . ժողովներն Համագումար եւ Ընդհ . ժողովոց որոշումները գործադրեցին . իսկ մայր Աթոռին դիմել ըսածս ուրիշ բան չէ , բայց միայն գիտնալ թէ կաթուղիկոսաց յարաբերութիւններն ինչ եղանակաւ եւ ինչ սահմանի մէջ պիտի ըլլան . մէկ մ'ալ ապօրինաւորապէս քանի մը եպիսկոպոսներ ձեռնադրուեր եւ կրօնական ձեւեր գործադրուեր են անոնց վրայ . ասոնք ինչ պիտի նկատուին : Սահմանադրութիւնը պարտք դրած է մեր վրայ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ դաւանութիւնն ու աւանդութիւնները անխախտ պահել , եւ երբ մեր ձեռնհասութենէն վեր կրօնական խնդիր մը ծագի , նախ՝ Համագումար եկեղեցական ժողովին եւ ետքը՝ Մայր Աթոռին դիմել : Պալատէնեայի խնդիրն արդեւ մը չ'կրնար ըլլալ Վեհ . կաթուղիկոսին կոնդակին կարգացուելուն , ըստ որում նոյն իսկ երանաշիրչատակ Եփրեմ , Յովնանէս կարեցի եւ հերսէս Սրբազան կաթուղիկոսունք որդայի ժամանակաց մէջ ակամայ զիջում ըրեր էին , նոյնպէս հոգելոյս Մատթէոս կաթուղիկոսին ալ միտքը՝ այդ Պալատէնեան սրբազրել էր . մեր Սահմանադրութիւնը ուղեց ինչ , տարի իրեն , կարգաց զայն , ուղեց անոր հետ բազդատել Պալատէնեան եւ բարեխառներ Ըսել է թէ նախորդ կաթուղիկոսները միտք ունեցած են Պալատէնեայի շղթաներն վերցնել , եւ եթէ չեն կրցած , ո՞վ կ'ըսէ թէ այսուհետեւ չի կրնար վերցուիլ ուստի Պալատէնեան պէտք չէ կոնդակներու ընթերցմանը արդեւ համարել :

ՔՐԻՍՏՈՍՏՈՒՐ ԷՅ . — Էջմիածնայ Հայրապետը իւր ինքնօրինութիւնն ունենալէ ետեւ , միւս աթոռոց հետ ունենալիք յարաբերութիւններն ալ որոշուելու են , եւ ապա իրեն զիմելու ենք երբ յարկն ստիպէ : Իսկ այժմ սպասելու ենք որ Էջմիածնայ կաթուղիկոսը Պալատէնեայի կապերէն արձակուի , եւ մինչեւ այն ատեն իրեն գործ յանձնելու չ'ենք :

ՄԵԼԻՍԵՆԵԿ ՎԱՐԴ . — Սոց եւ Աղթամարայ կաթուղիկոսական խնդիրը յուզուած ատեն , յանկարծ Էջմիածնայ խնդիր բացուեցաւ եւ խնդիրը կնճապից կերպարանք մը առաւ . եթէ ժողովոյն նպատակը սոյն աթոռոց յարաբերութեանց խնդիրը լուծել է , ասիկայ իրրեւ դատ խնդիր ետքի ձգելու է , եթէ ոչ խնդիրը կը շփոթի . եւ կը գժուարանայ : Իսկ հակաթոռութեան խնդիրը առաւել անձնական կ'ըլլարէ յառաջ եկած է քան թէ մեր եկեղեցւոյ հեղինակութենէն ըզխած . մեր կաթուղիկոսները միայն այն ատեն հակաթոռ ճանչցուած են մեր եկեղեցւոյ մէջ , երբ օտար ազգեր ինչպէս Յոյնք , Պարսիկք եւ ինչ . Հայոց ընդհանուր հայրապետին հակառակ իրենց ազդեցութեամբ ուրիշ կաթուղիկոսներ ըստ-

րած են անոնց Ազգին հաւանութեան : Մեր Ազգն այսօր նոյն վիճակին մէջ չէ , հետեւապէս եկեղեցին հակաթոռութիւն չը ճանչնար . ժողովուրդն իր պարզութեամբ հանդերձ խնդիրն այնքան աղէկ ըմբռնած է զոր մենք մեր իմաստասիրութեամբ չ'ենք կրցած նոյնչափ ըմբռնել : Միթէ Սոց եւ Աղթամարայ Հայերը տարբեր են Էջմիածնայ Հայերէն . ժողովուրդը չ'գիտեր երբէք ասանկ տարբերութիւններ եւ ամենքը զիրար իրրեւ եղբայր կ'ընդունին : Էջմիածին ամեն հայու պարծանաց առարկայ մըն է եւ անոր փառքն ու պայծառութիւնը ամենուն առ հասարակ փափաքելի : Շատերը կը բաղձան որ Էջմիածնայ աթոռը Ազգին ընդհանուր կաթուղիկոսութեան հանդամանդները իրօք պահէ , այսինքն ընդհանուր կաթուղիկոսը կարող ըլլայ թէ 'ի Տաճկաստան եւ թէ ամեն տեղ ուր որ Հայոց Ազգ եւ եկեղեցի կայ երթալ բնակելու : Բայց այսօր ամեն բան փոխուած է Էջմիածնայ մէջ , ընդհանուր կաթուղիկոսութիւնը շատ հեռացած է իր նախնի վիճակէն . կաթուղիկոսը առ Ռուսոյ տէրութեան բրած իր մասնաւոր երդումով , կերպով մը մասնաւորած է իր ընդհանրութիւնը 'ի ցաւ սրտի ամենայն Հայոց . պէտք է ջանալ զայն կատարեալ ընդհանրութեան վերածելու , միւս կողմէն Սոց եւ Աղթամարայ կաթուղիկոսաց ընտրութիւնները Ազգ . երեսփոխանական ժողովով կատարել :

ՄԱՐԵԱՆ ՏՐ . ՅՈՎ . ՔԱՀ . — Իմ ըսելիքս Աթոռ . Մեղքիսեղեկ վարդապետը ամբողջապէս խօսեցաւ :

ՏՕՔԹՕՐ ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ ԷՅ . — Անցեալ նիստին անձնական տկարութեան պատճառաւ ներկայ չ'կրնալով գտնուիլ , գրով առաջարկութիւն մը ըրած էի , զոր այժմ կը կրկնեմ : Որ եւ է ազգային խնդրոց վրայ վիճելէ յառաջ կարծեմ լաւ կ'ըլլայ Ազգին Ուսումնական , Տնտեսական եւ ուրիշ պէտք եղած ժողովներն հաստատել , եւ ներկայ վիճաբանութիւններն ետքի :

Ատենապետ էֆէնտին խօսքը ընդմիջելով իմացուց որ այս առաջարկութիւնը խնդրէն դուրս է :

ուածներուն վրայ տեղեկութիւններ տալով առաջարկութիւն մը ներկայացուց եւ այս կերպով բացատրեց թէ խնդիրն ինչպէս ըմբռնած էինք . երեսփոխաններէն շատերը Քաղ . ժողովոյ առաջարկութիւնը բանաւոր եւ բնական գտան , եւ ամենք քանի մը հարցումներ ուղղեցին , որոց պարտ կը համարիմ պատասխանել : Բայց նախ խնդիրն ամփոփելու համար կ'ըզեմ քանի մի բացատրութիւններ եւս յարել : Ոմանք կը յուզեն թէ Սոց կաթուղիկոսութեան խնդիրն երեսփոխանական ժողովը պիտի լուծէ թէ Արարատեան Մայր Աթոռ : Քաղ . ժողովն այս կետը լուծուած կը նկատէ եւ այս մասին ամենեւին վիճաբանութիւն չի կրնար ընդունիլ . վասն զի երեսփոխանական ժողովը 1867 յուլիս 22 ին կատարելապէս լուծած է զայն , եւ թէ ինչպէս , ահա բացատրեմ : Եկեղեցական Համագումար ժողովոյ վրձնոյն վրայ Սոց Նիկողայոս եպիսկոպոսն , որ զինքը զաղտաղոյի եւ ապօրինի կերպիւ կաթուղիկոս օծել տուեր էր , դահագուրկ հրատարակած եւ որոշած է որ նա եթէ ապաշխարէ՝ կրնայ իւր յանցանաց քաւութիւն գտնել , բայց երբէք չ'կրնար կաթուղիկոս ըլլալ : Իսկ Սոց կաթուղիկոսաց ընտրութեան եղանակին գալով , Եկեղեցական Համագումար ժողովը ոչ միայն Ազգ . Ընդհանուր ժողովոյ իրաւասութիւն ունենալը կը հաստատէ , այլ մի եւ նոյն տեղեկագրով երեք ընտրելի եւս կ'առաջարկէ անոնցմէ մէկը կաթուղիկոս ընտրելու համար : Սակայն ընտրութեան գործադրութիւնը զանազան պատճառներով , որք աւելորդ են մի բառ միջէ յիշել , երկարածեցուց համար , Ընդհանուր ժողովը Սրբազան Պատրիարք Հօր կը յանձնէ անոր լուծումը : Եւ Նորին Ամենապատիւ Սրբազնութիւնը Ազգ . Վարչութեան հետ խորհրդակցելէ ետեւ , նկատելով որ Սոց աթոռը Ազգ . Ընդհանուր ժողովէն թափուր հրատարակուելէն ետքը ուրիշ բան չէր մնացած ընել , բայց եթէ կաթուղիկոսի մը ընտրութեան ձեռնարկել , Նկատելով որ Նիկողայոս եպիսկոպոս Սիւ դառնալու հրաման ընդունած է ' . Դռնէն կաթուղիկոսական պաշտօն չը վարելու պայմանով , սակայն նա Մայրաքաղաքէս դուրս ելլելուն պէս ոչ միայն ինքզինքը կաթուղիկոս կը հրատարակէ , այլ ընդդէմ եկեղեցական օրինաց եպիսկոպոսներ կը ձեռնադրէ եւ միւսոն կ'օրհնէ : Նկատելով որ Նիկողայոս եպիսկոպոս իւր այս վարմունքովն ոչ միայն իրեն իրրեւ լուկ եպիսկոպոս հայրենիքը դառնա-

րած են անոնց Ազգին հաւանութեան : Մեր Ազգն այսօր նոյն վիճակին մէջ չէ , հետեւապէս եկեղեցին հակաթոռութիւն չը ճանչնար . ժողովուրդն իր պարզութեամբ հանդերձ խնդիրն այնքան աղէկ ըմբռնած է զոր մենք մեր իմաստասիրութեամբ չ'ենք կրցած նոյնչափ ըմբռնել : Միթէ Սոց եւ Աղթամարայ Հայերը տարբեր են Էջմիածնայ Հայերէն . ժողովուրդը չ'գիտեր երբէք ասանկ տարբերութիւններ եւ ամենքը զիրար իրրեւ եղբայր կ'ընդունին : Էջմիածին ամեն հայու պարծանաց առարկայ մըն է եւ անոր փառքն ու պայծառութիւնը ամենուն առ հասարակ փափաքելի : Շատերը կը բաղձան որ Էջմիածնայ աթոռը Ազգին ընդհանուր կաթուղիկոսութեան հանդամանդները իրօք պահէ , այսինքն ընդհանուր կաթուղիկոսը կարող ըլլայ թէ 'ի Տաճկաստան եւ թէ ամեն տեղ ուր որ Հայոց Ազգ եւ եկեղեցի կայ երթալ բնակելու : Բայց այսօր ամեն բան փոխուած է Էջմիածնայ մէջ , ընդհանուր կաթուղիկոսութիւնը շատ հեռացած է իր նախնի վիճակէն . կաթուղիկոսը առ Ռուսոյ տէրութեան բրած իր մասնաւոր երդումով , կերպով մը մասնաւորած է իր ընդհանրութիւնը 'ի ցաւ սրտի ամենայն Հայոց . պէտք է ջանալ զայն կատարեալ ընդհանրութեան վերածելու , միւս կողմէն Սոց եւ Աղթամարայ կաթուղիկոսաց ընտրութիւնները Ազգ . երեսփոխանական ժողովով կատարել :

ՄԱՐԵԱՆ ՏՐ . ՅՈՎ . ՔԱՀ . — Իմ ըսելիքս Աթոռ . Մեղքիսեղեկ վարդապետը ամբողջապէս խօսեցաւ :

ՏՕՔԹՕՐ ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ ԷՅ . — Անցեալ նիստին անձնական տկարութեան պատճառաւ ներկայ չ'կրնալով գտնուիլ , գրով առաջարկութիւն մը ըրած էի , զոր այժմ կը կրկնեմ : Որ եւ է ազգային խնդրոց վրայ վիճելէ յառաջ կարծեմ լաւ կ'ըլլայ Ազգին Ուսումնական , Տնտեսական եւ ուրիշ պէտք եղած ժողովներն հաստատել , եւ ներկայ վիճաբանութիւններն ետքի :

Ատենապետ էֆէնտին խօսքը ընդմիջելով իմացուց որ այս առաջարկութիւնը խնդրէն դուրս է :

ԵՌՆԱՍՈՒՅԵԱՆ ՏԻԳՐԱՆ ԷՅ . — Սոց կաթուղիկոսական խնդիրը քանի տարիէ 'ի վեր յուզուելով զանազան կերպարանք առնելէ ետեւ , այսօր իր ամեն պարագաներովը կը ներկայանայ պատկառելի Ատենիդ : Ազգային վարչութեան անցեալ նիստին մէջ խնդրոյն վերջին դարձ-

լուսն թոյլտուութիւն ընող Ազգ. Վարչութիւնը
կը խարէ, այլ Տէրութիւնն ալ կը խարէ, եկե-
ղեցական եւ ազգային բոլոր իրաւունքները
ուզի տակ կ'առնէ. Ազգ. Վարչութիւնը չը
կրնայով հանդուրժել այս ղեղձմանց՝ փութաց
բողոք բառնալ Բարձր. Մեծ Եպարքոսին,
յանուն ազգային կրօնական իրաւանց պահպա-
նութեան, խնդրելով թէ՛ Նիկողայոսը անմի-
ջապէս Սոյ Սթուէն պէտք է հեռանայ, որ-
պէս զի անոր տեղ ըստ օրինի կաթողիկոս մը
ընտրուի: Արդ՝ ուրախութեամբ կը հաղորդեմ,
Տեառք իմ, որ Բարձր. Մեծ Եպարքոսը Վար-
չութեան օրինաւոր բողոքն ընդունելով, կայ-
սերական հաւանութեան ներկայացուցած ըլ-
լալը ծանուցած է: Ուստի Քաղ. ժողովը այս
խնդիրը Բ. Գրան մատուցանելէ ետեւ, առա-
ջարկած էր պատկառելի Ատենիդ նախորդ
նիստին Արքեպիսկոպոս մը ուղարկել 'ի Սիս,
որոյ պաշտօնն ըլլայ երեք ընտրելեաց ցանկ մը
պատրաստել եւ Երեսփոխանական ժողովոյն
ներկայացնել, որպէս զի նոյն ցանկին համե-
մատ կաթողիկոսի ընտրութիւնը կատարուի:
Հետեւապէս առաջարկութիւնը ընտրութեան
ձեւին վրայ է, եւ Քնդհ. ժողովոյը իրաւունքն
է այս խնդիրը որոշել: Իսկ քանի մը երեսփո-
խանաց կողմէ Վարչութեան եղած հարցմանց
գալով կը պատասխանեմ թէ Ա. Նիկողայոսի
Սիս վերագառնալը երբէք Վարչութեան հրա-
մանաւ եղած չը համարուիր, ինչպէս որ պատիւ
ունացայ նկարագրել, այլ միայն թոյլտու-
թեամբը: Բ. Քաղ. ժողովը թեմականաց ի-
րաւունքը իբր սկզբունք յարգելով, անոնց կը
թողու ընտրելեաց ցուցակի պատրաստութիւնը
Իսկ քուէից արդիւնքը հոս գալուն կամ չը գա-
լուն մասին եղած հարցման կը պատասխանեմ
թէ Ազգ. Վարչութիւնը պատշաճ չէ դատած
ընտրութեան եղանակին ձեւերն ալ որոշել,
ինքը միայն թեմականաց ընտրելի ներկայացնե-
լու արտօնութիւն ունենալին առաջարկելէ ե-
տեւ կ'սպասէ որ Քնդհ. ժողովը որոշէ ընտ-
րութեան բոլոր պարագաները: Ուստի երբ
Քնդհ. ժողովը այս սկզբունքն ընդունի, ան
ատեն Վարչութիւնը կրնայ գործադրութեան
մանրամասն ծրագրին յօրինել եւ ներկայացնել:

ՔԱՋԱՋԵԱՆ ԷՑ. — Կ'առաջարկեմ ժողո-
վրդեան հանրագրերն կարդացուելէ ետեւ
ընտրութեան խնդրով զբաղիլ:

ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ ԳԵՈՐԳ ԷՑ. — Քնդհ. ժողովը
Սոյ եւ Աղթամարայ կաթողիկոսութեանց խընդ-
րոյն խիստ մեծ կարեւորութիւն կուտայ եւ ի-

րաւունք ունի. երկու կարծիք կայ այս մասին
գորս դիւրին է որոշել, սակայն կուզեմ գիտ-
նալ թէ Քնդհ. ժողովը առանց զաւտական
երեսփոխանաց ձեռագրոյն մասին ներկայու-
թեան կուզէ այս խնդիրն որոշել, քանի որ ա-
սիկայ դուռ դաւառական խնդիր մըն է եւ զա-
ւառական երեսփոխանք զայն կրնան լուսաւո-
րել: Եթէ ժողովը ասոր հարկ չը տեսնէ, այն
ատեն կը մնայ Քաղ. ժողովոյ առաջարկութիւ-
նը քուէի դնել, որով խնդիրը ժամ առաջ կը
լուծուի:

ՔՕԼՕԼԵԱՆ ԷՑ. — Քաղ. ժողովոյ տուած
բացատրութիւններէն յայտնի եղաւ թէ Սոյ
կաթողիկոսութեան խնդիրը որոշուած եւ վրձ-
ուած խնդիր մըն է, եւ եթէ մինչեւ ցարդ ընտ-
րութիւնը ետ մնացած է, պատճառը նախորդ
գործադիր վարչութիւնն եղած է. իսկ հիմայ
որ Քաղ. ժողովը զայն գործադրելու ձեռնար-
կած է եւ Քնդհ. ժողովոյ որոշումը կը խնդրէ
Քնդհ. ժողովը չը կրնար իրաւունք ունենալ ար-
դէն վճռուած խնդիր մը վիճաբանութեան ներ-
քեւ դնելու. ուստի կ'առաջարկեմ որ միայն
ընտրութեան եղանակին վրայ վիճաբանուի:

ՔՖՖՖՖՖԱՆ Ս. ԷՑ. — Անցեալ նիստին մէջ
իմ ըրած հարցումս քուէից բովանդակ արդիւն-
քին համար էր, ինչպէս որ Երուսաղեմայ միա-
բանութիւնը Պատրիարքի ընտրութեան պարա-
գային մէջ չէ թէ երեք ընտրելեաց ցուցակը
կ'ուղարկէ վարչութեան, այլ քուէից բովան-
դակ արդիւնքը կը ներկայացնէ: Իսկ Նիկողա-
յոս եպիսկոպոսին առանց հրամանի Վարչու-
թեան ուղեւորելուն վրայ ըրած հարցմանս
նպատակը անցեալը քրքրելու համար էր, ու-
րուն հետամուտ եմ միշտ. Ազգը ազէկ ապա-
գայ մը ունենալու համար անցեալէն օգուտ
քաղելու է միշտ: Ես չեմ կրնար ըմբռնել թէ
ինչպէս կ'առաջարկութիւնը կրնայ միջամտել
Նիկողայոսը իր հայրենիքը վերագործնելու
մասին, մինչդեռ անոր տեղ ընտրելիներ ներ-
կայացուած էին Քնդհ. ժողովոյն, եւ կոտ-
վարութիւնը գիտեր թէ նա կաթողիկոս չէր
կրնար ըլլալ: Դարձեալ կ'ըսէք թէ երթալէն
եաքը Նիկողայոս կ'սկսի կաթողիկոսութիւնը
ընել եւ չ'անսալ ոչ Բ. Գրան հրամանաց եւ ոչ
Պատրիարքարանին ազգարարութեանց. ես աս
ալ չեմ հասկնար. ինչպէս կ'ըլլայ որ Նիկողա-
յոս Բ. Գրան հրամանացն ալ չ'անսար: Թերեւս
նախորդ երեսփոխաններէն ոմանք զիս զարձ-
եալ դատապարտեն, երբ այսպէս անցեալ պա-
րագաները մէջ կը բերեմ:

Ատենապետ Էֆէնտին ազգարարութիւնը
բու փոխադեան Էֆէնտին թէ խնդրէն կը չե-
զի:

Փոխադեան Ս. Էֆէնտին պատասխանեց թէ
խնդրոյ չը մտնին մէջն է, եւ շարունակեց.
« Թէ որ Ազգը իւր անցեալին նայէր զէս 'ի
ետեւ, 1841 թուականին Փեքէնը Պօղոս
վարդապետ Պատրիարք՝ եւ վէքիլ Քէորդ վար-
դապետը կաթողիկոս չ'էին ըլլար, եւ այժմ ալ
այսպիսի սրածաշուքներու մէջ չէր իցնար Ազգը:
ՕԳՍԷՆ ԷՑ. — Պահ մը առաջ Առաւ ֆեան
Էֆէնտին յանուն Քաղ. ժողովոյ յայտնեց թէ
Սոյ կաթողիկոսութեան խնդիրը վճռուած է
արդէն, եւ թէ Քնդհ. ժողովը միայն ընտրու-
թեան ձեւին վրայ պէտք է վիճաբանուի: Ասի-
կայ երեսփոխանաց վիճաբանութիւնը սահնա-
նափակել ըսել է, որու դէմ կը բողոքեմ եւ
կ'անցնիմ բուն խնդրոյն: Տաճկաստանի Հայ
ժողովուրդն ըսելով կ'իմանամ նաեւ Սոյ եւ
Աղթամարայ ժողովուրդն ալ մէկտեղ, ասոնց
մէջ բաժանոււմ դնել երբէք չեմ կրնար ընդու-
նիլ: մեր եկեղեցին հակաթոռութիւն չը ճան-
չէր, ես Ազգին շահը եկեղեցոյ միութեանը
մէջ կը տեսնեմ. մինչեւ հիմայ Նիկողայոսի ար-
ժանաւորութեան կամ անարժանութեան վը-
րայ էր վիճաբանութիւնը: Ըստ իս խնդիրը հի-
մայ անձի վրայ չէ, աթոռակալի խնդիր չէ,
այլ նոյն իսկ աթոռոյ խնդիրն է. Քնդհ. ժողո-
վը՝ ինչպէս ոմանք կը պնդեն, պարտաւոր չէ
երբէք չ'ըմբռնի կաթողիկոսին կարծիքը
հարցնել այս խնդրոյն վրայ, մանաւանդ որ ա-
սիկայ արդէն իր կարծիքը վճարար յայտնած
եւ պահանջած է կամ խոնարհ հպատակութիւն
առ ինքն եւ կամ ոչնչութիւն. անոր աս յայտա-
բարութեան առջեւ իրմէն կրկին կարծիք հարցը-
նելը իւր ջնջելու նպատակը զօրացնել ըսել է,
կր տեսնէք որ այս կաթողիկոսական աթոռ-
ներուն վրայ այնպիսի մարդեր նստեր են եւ
այնպիսի միջոցներով որոնք ամօթ կը բերեն
մեզի. եթէ այս վիճակը շարունակուի, մըքան
եկեղեցի կայ ազգին մէջ, նոյնչափ եւ կաթո-
ղիկոս պիտի տեսնէ Ազգը: Ուստի ներքին եւ
արտաքին պատճառները կը հարկադրեն զմեզ
Նիկողայոսի անձը ձգել եւ Աթոռին վիճակը
նայիլ. միթէ Սոյ աթոռը իրեւ միաբանու-
թիւն նկատելով ուխտեալներ չունի. ժամ
է արդ որ այդ ուխտեալ միաբան եպիսկոպոս-
ները խմբուին Կիլիկիոյ մէջ, ներքին եւ ար-
տաքին թշնամեաց առջեւ այդ աթոռին պատ-
կառելի դիրք մը տան եւ իրենց կաթողիկոսն

ընտրեն: Նիկողայոսի վրայ ծանրացած յան-
ցանքներն ինչ են եթէ ոչ արատաւոր անց-
եալ մը, կրօնափոխութիւն եւ զաղապողի
ընտրութիւն: Չեմ կրնար ըմբռնել թէ Քնդհ.
ժողովը ինչպէս Նիկողայոսի անձնական պա-
կասութիւններէն օգուտ քաղելով ազգային
զարաւոր սովորութիւնները փոփոխել ուզէ.
Եթէ այս անձնական պակասութիւններու խըն-
դիրը գետ եւս յուշուի, ստոյգ է որ վերջա-
պէս կաթողիկոս մը կը դրուի 'ի Սիս, բայց
քիչ մը եւս դանդաղելով Ազգը հաշիւ հոն ե-
րեք հաշար սուն ժողովուրդ պիտի ունենայ,
ըստ որում Հասունեան արդէն իր որսորդու-
թեան ծուղակները հոն լարած է, ինչպէս Բե-
րիոյ Մկրտիչ եպիսկոպոսէն եկած երկար տե-
վեկազիրներն այս թաքուն վէքերն երեւան կը
հանեն: Ուստի նորէն կը դաժնամ խնդրոյն եւ
կը յայտնեմ թէ իրաւունք չունինք Սոյ թէ-
մականաց երեք մարդ ցուցէք ըսել եւ ա-
նանց մէջն ընտրել: Եթէ ներկայ հանգամանք-
ներէն օգուտ քաղելով ուղեւք զարաւոր ի-
րաւունքներ յախչատակել, այն ատեն Բ. Գրան
ալ իրաւունք կ'ունենայ ժամանակին պահան-
ջած հանգամանքները չունիք ըսելով մեր ձեռ-
քէն ինչ մը իրաւունքներ առնուլ, եւ մինչեւ
իսկ մեր Պատրիարքն ինք ընտրել, Հետեւա-
պէս կը կրկնեմ առաջարկութիւնս, որ Սոյ
ուխտեալ միաբանք հոն հաւաքուին եւ ընտ-
րեն իրենց կաթողիկոսը, բայց ոչ Նիկողայոս
եպիսկոպոսի պէս անձ մը, եւ Վէքէն Քնդհ.
ժողովէն ընդունին:

ԻԻԹԻՆՃԵԱՆ Կ. ԷՑ. — Խնդիրն արդէն ե-
րեք տարի առաջ եկեղեցական համագումար
ժողովով վճռուած եւ Քնդհ. ժողովով որոշուած
է, եւ միայն գործադրութիւնը մնացած է. այս
ալ Ս. Պատրիարքին եւ Քաղ. ժողովին յանձնը-
ված ըլլալով Քնդհ. ժողովէն, կը մնայ նախ
Քնդհ. ժողովին որոշել թէ Քնդհ. եւ համագումար
ժողովոց ասկէց քանի տարի առաջ տուած վճիռ-
ներն ու որոշումները յարգելով՝ անոնց գոր-
ծադրութիւնը պիտի խնդրէ թէ նոյն վճիռներն
ու որոշումները մերժելով կամ ետ ձգելով
խնդիրը հիմէն վերստին քննութեան պիտի առ-
նու: Նախ պէտք է այս կետը որոշել եւ յետոյ
գործադրութեան եղանակին ու պարագաներուն
զբաղիլ: Առանց ասոր խնդրոյն հիմնական քըն-
նութիւնն ու գործադրական պարագաները ի-
րարու հետ շփոթելով վիճաբանութեան վերջը
չը դար:

ԵՈՒՍՈՒՅԵԱՆ ԷՑ. — Կը ցաւիմ որ Օգսէն

էֆէնտին սխալ հասկացողութիւնն որ, եւ կարծէր է թէ Քաղ. ժողովը երեսփոխանաց խօսելու ազատութիւնը սեղմել կ'ուզէ. այսպիսի սխալ հասկացողութեան մը դէմ ես չեմ ուզեր բողոքել, այլ կրկին անգեղութիւն կուտամ: Քաղ. ժողովը դործագիր խնամութիւն մըն է, իսկ Ընդհ. ժողովը դերագոյն ատեան մը, որ ազգային ընդհանրական ծանր խնդիրները որոշելէ ետեւ գործադրութիւնը կը յանձնէ Քաղ. ժողովին. ուստի Քաղ. ժողովոյ համար խնդրոյն հիմնական կետը լուծուած է, եւ այս մասին Ընդհ. ժողովոյ վիճարանութեանը չ'ուզէր մասնակցել, այլ միայն եթէ գործադրութեան պարագայներուն վրայ վիճարանութիւն ըլլայ, ինք ալ կրնայ միջամտել: Այս մեկնութիւնը սալէս ետեւ, հիմայ իրր երեսփոխան կը հարցնեմ թէ՛ Ընդհ. ժողովը՝ որ Էջմիածնայ կաթուղիկոսին ընտրութեանը կը մասնակցի, ինչու իրաւունք չունենայ մասնակցիլ նաեւ Սոյ կաթուղիկոսին ընտրութեանը. ինչ կը նշանակէ այս պարագային մէջ միայն Վէր. ունենալ. ես կը պնդեմ որ ինչպէս Ընդհ. ժողովը Էջմիածնայ կաթուղիկոսին ընտրութեան մասնակցելու իրաւունք ունի, նոյնպէս պէտք է իրաւունք ունենայ նաեւ մասնակցելու Սոյ եւ Աղթամարայ կաթուղիկոսաց ընտրութեանը, որք թեմական կաթուղիկոսներ են: Իսկ Սոյ միարանութեան պատկանելի զիրք մը տալու համար ուխտեալ միարանները հոն հաւաքելու մասին կը պատասխանեմ Օգոստէն Էֆէնտիին թէ՛ բանաւոր արդեւորներ անկարող բրած են զՎարչութիւնն առ այժմ այդ նպատակին հասնիլ. եւ թէ ամենէն առաջ կաթուղիկոսի ընտրութիւնը կատարել անմիջապէս հարկ է, որպէս զի նոյն ակտոր ազգային մէջ բարեկարգութեան շրջանի մէջ մտցնելու համար կանոնադրութիւն մը խմբագրուելով անոր գործադրութիւնը կաթուղիկոսին յանձնուի, եւ վաճառու միարանութիւնը միանգամայն փառաւոր զիրքի մը հասնին, որմէ զուրկ էին մինչ ցարդ Քաղ. ժողովը ազգեցութեան պատճառաւ, որոյ ձեռքն էր մինչեւ անգամ կաթուղիկոսաց ընտրութիւնն ալ, եւ Ազգին իր ընտրողական իրաւունքին տէրը չ'էր անոնց որով:

ԿԻՒՄՒՆԻՏԵԿԻՐՍԱՆ ՌՈՒԲԻՆ ԷՖ. — Ես կը կարծէի թէ Ազգը Սոյ կաթուղիկոսներն օրինաւոր չը ճանչիր. եթէ Ընդհ. ժողովը օրինաւոր ճանչել կ'ուզէ, պէտք է որոշուի եւ այն ատեն իրաւունք կ'ունենայ կաթուղիկոսի ընտրութեանը մասնակցելու:

ՕԳՍՏԵՆ ԷՖ. — Եռուստիեան էֆ. կ'առաջարկէ որ Ընդհ. ժողովը՝ ըստ որում Էջմիածնի կաթուղիկոսաց ընտրութեան մասնակցելու իրաւունքն ունի, նոյն իրաւամբ մասնակցի նաեւ Սոյ կաթուղիկոսաց ընտրութեանը: Կը պատասխանեմ թէ՛ բարձրագունին վրայ իրաւունք ունենալէն չը հետեւի իրաւունք ունենալ նաեւ փոքրագունին վրայ. այս հետեւութիւնը արամբարանորէն սխալ է, եւ չ'ենթադրել որ մենք Էջմիածնի կաթուղիկոսն ընտրելու համար կարող ըլլանք անկէ խիստ փոքրագոյնն ալ, օրինակի համար Սերաստոյ առաջնորդն ալ ընտրել. մեր իրաւունքը բարձրէն առ ստորինը չը կրնար թռչիլ: Իսկ Սոյ կաթուղիկոսութեանը օրինաւոր ըլլալուն կամ չ'ըլլալուն մասին Կիւմիւշկէրտան էֆէնտիին ըրած գիտողութեան կը պատասխանեմ թէ՛ թանի որ կ'ընդունինք Սոյ կաթուղիկոսները իր օրինաւոր ձեռնադրեալ կալիպոսներ, օրինաւոր է մեզի համար Սոյ Աթոք: Բայց այն՝ զոր Սուսուֆեան էֆէնտին կ'ըսէ թէ Սոյ ակտուն ուխտեալ կալիպոսները հաւաքելու գծուարութիւն կայ, չեմ հասկնար ինչ ըսել է: Ինչու արդեօք իրենց ուխտը չը պիտի կրնան կատարել. կը տեսնենք որ մէկը հաս պաշտօն կը վարէ, միւսը Տիգրանակերտի մէջ, ուրիշներ ալ ուրիշ անգիւղ պաշտօն կը վարեն. միթէ անոնց պաշտօնն ուրիշներուն չ'է կարելի յանձնել, եւ պարտաւորել Սոյ միարանները օրինաւոր զլիտոյ մը տակ հաւաքելու. մարմինը ցրուեալ պահելով գլուխ բնառելն իմ սկզբունքն է:

ՓԱՔԱՋԵԱՆ Ս. ԷՖ. — Մինչեւ հիմայ եղած խօսքերուն մէջ երեքի բաժանման դադար կը նշմարեմ եւ կաթուղիկոսաց երեք գասակարգութիւն կը տեսնեմ. ես իմ մասին այդ գաղտնիքէն հետի եմ. մարմին մէկ, գրուի ալ մէկ պէտք է ըլլայ: Ազգը ընդհանրական կաթուղիկոսէն զատ երկու կաթուղիկոսներ ալ ունի, ինչ է այս վերջիններուն պաշտօնը, կալիպոսս ձեռնադրել եւ միւսոն օրնել. իսկ ընդհանրական կաթուղիկոսն այս երկու պաշտօնէն զատ նաեւ, Ազգին եկեղեցւոյն վրայ հսկելու պաշտօնն ունի գործակցութեամբ ազգային Սիւնոպոսի մը, ինչպէս Ազգ. Սահմանադրութիւնն ալ պարտք կը գնէ մեր վրայ ի հարկին Էջմիածնայ ակտուն զիմել, եւ ասով կ'ենթադրէ որ հոն Ազգային սիւնոպոս մը ըլլալ պէտք է: Միւս երկու ակտունները ըստ որում մասնաւոր կաթուղիկոս կ'ըսուին:

ազգային սիւնոպոսներ չեն կրնար ունենալ: Յիշեալ երկու կաթուղիկոսաց ստորութիւն է եզեր թեմական ըսել՝ կ'երեւի թէ Սուսուֆեան էֆէնտինն ասկէ կը հետեւցնէ թէ՛ թեմականը պէտք է ընտրեն իրենց կաթուղիկոսը. ես այս կարծիքին ալ դէմ եմ, որովհետեւ Սոյ եւ Աղթամարայ թեմականներն Ազգին ամբողջութենէն դուրս իրր զատ մարմին չենք կրնար ճանչնալ եւ ընդունիլ՝ այսու ամենայնիւ: Իսկ եւ Աղթամար իրր մասնաւոր կաթուղիկոսութիւնը իրենց կաթուղիկոսական յաջորդութիւնը պահպանելու են, եւ մեք զանոնք իրր լսի հոգիւ որ բարձրաստիճան պաշտօնեակներ նրկատելու ենք՝ ինչպէս Սրուսակեայ Պատրիարքը, եւ ինչպէս այս վերջինին ընտրութեանը կը մասնակցի երեսփոխանութիւնը, այսպէս պէտք է որ մասնակցի Սոյ եւ Աղթամարայ կաթուղիկոսաց ընտրութեան:

ԱՅՎԱՏԵԱՆ ՄԱՏԹԷՆՈՍ ԷՖ. — Կը տեսնեմ որ Սոյ եւ Աղթամարայ կաթուղիկոսութեանց խնդրոյն վրայ երեսփոխանաց կարծիքը երկուքի բաժնուած է, մէկ մասը իրաւասութիւն եւ հեղինակութիւն ունենալ կը կարծէ. եւ այս խնդիրը լուծուած կը համարի. իսկ միւս մասը՝ երեսփոխանութեան ձեռնհասութենէն վեր կը դատէ այս խնդիրը: Այս վերջին կարծիքը օրինաւոր եւ իրաւացի է: Ազգային խնամութիւնը երկու բաժանուած ունի, քաղաքական եւ կրօնական. քաղաքականը երեք տէրութենէ գրաւեալ է արգէն, եւ իւրաքանչիւր մաս, ինչպէս է մեր երեսփոխանութիւնը, իւր իրաւասութեան սահմանին տակ խնդիրներուն: Ազգը անոնցմէ բարձր խնդիրներ ալ ունի. այս վերջնաց կարգէն է Սոյ եւ Աղթամարայ խնդիրն ալ, որուն լուծումը մեր Ընդհ. ժողովոյ իրաւասութենէն վեր է, մենք չենք կրնար Սոյ կաթուղիկոսն ոչ հաստատել եւ ոչ անոր ընտրութեան կերպը փոխել. ասանկ բանի մը ձեռնարկելին նոյն իսկ Էջմիածնայ Մայր ակտունի հետ մեր ունեցած կրօնական կապերուն կը դպչի, միւս կողմէ Սոյ թեմականաց բողոքելու իրաւունք կուտանք:

ՍԵՎԱՋԵԱՆ ԷՖ. — Պահ մը առաջ կը կարծէի թէ բաւական պարզուած էր խնդիրը, բայց դարձեալ կիճճոտ երեւոյթ մը ստացաւ. թերեւս նորէն պարզուի: Ըստ իս պարզ խնդիր մըն է այս, ասկէ առաջ Ընդհ. ժողովը Քաղաքականին յանձնած է իր որոշմանց գործադրութիւնը: Քաղաքական ժողովը համարատու կ'ըլլայ այժմ եւ կը յայտնէ թէ խնդիրն երկու

մաս ունի իր մէջը, որոց մէկն է տիրաստանեալ կաթուղիկոսաց անարժանութիւնը. այս կեան արդէն լուծուած եւ վերջացած է եզեր. միւսն է նոր ընտրութեանց եղանակը, որուն վրայ Քաղ. ժողովը առաջարկութիւն մը ներկայացնելով Ընդհ. ժողովոյ որոշմանը կը յանձնէ. ըստ իս այդ առաջարկութիւնը ամենէն լաւագոյն միջոցն է եւ ուրիշ միջոցներու զիմելն ազգային խնամութեան սկարացում կ'ենթադրէ: Ատեն մը ազգին զօրութիւնը բաժնուած էր, Սահմանադրութիւնն եկաւ ազգին ուժը կեդրոնացուց, այս երեսփոխանական ժողովը 2 միլիօն Հայ կը ներկայացնէ. եւ յանուն անոնց կը խօսի: Ես իմ մասին չնորհակալութիւն կը յայտնեմ Քաղ. ժողովին, որ կարուկ միջոց մը ցոյց կուտայ մեզի Սոյ խնդիրը վերջացնելու, եթէ այս միջոցն ի գործ չը դնենք մեծ աղմուկ եւ երկպառակութիւններ կրնան երեւան դալ:

ՆԵՐՍԵՍ ՍՐԱՋԱՋԱՆ. — Բաւական խօսք եղաւ եւ միջոցներ առաջարկուեցան, որոնք թէեւ քիչ շատ գործադրելի, սակայն իրենց գծուարութիւններն ունին: Առտի աւելի կրտուկ միջոց մը պէտք է ընտրել: Առաջարկուեցաւ որ Սոյ միարանները հաւաքուին եւ ակտոր լաւ գիրքի մը վերածեն: Բայց պէտք է գիտնալ թէ՛ ինչպէս հոս, նոյնպէս եւ հոն թէ ժողովուրդ թէ միարանութիւն համակարծիք չեն: Պէտք է գիտել որ Նիկողայոսը դահրնկէց ընող Ընդհ. ժողովոյն մէջ Սոյ միարաններ կային, նոյնպէս Նիկողայոսի ձեռքն եղած հանրագրոց մէջ ալ միարանից ստորադրութիւններ կային: Քանի որ այս խնդիրը երկարի այնքան ծանր պիտի ըլլայ հետեւանք. ուստի ակտունէն պարզ եւ զիւրին ճամբան ըստ իս այս է. երեսուցեայ Պատրիարքին թողուլ այդ ակտոր, որ իրեն խիստ մօտ է. երեսուցեմ Էջմիածնայ թէմէ, արդի Պատրիարքն արժանաւոր եւ արթուն անձ մըն է, թող երթայ ի Սիւ, նոյն ակտուն խնդիրը ինք կարգադրէ եւ եթէ կարելի է ինքը ըլլայ կաթուղիկոս, միանգամայն եւ պատրիարք:

ՄԵԼՔԻՍԵՅԵԿ ՎԱՐԴ. — Մեր եկեղեցւոյ տարբերութիւնը Հոռոմէականէն սա է որ, միշտ ժողովրդեան հետ ի միասին կը խորհինք. եւ ի գործ կը դնենք մեր բոլոր Ազգ. խնդիրները. մեր եկեղեցական պաշտօնեայք ասանդապահ են եւ իրենց անուշութիւնը այս թէմութեանը կ'ընդունին ժողովուրդէն. ուրեմն ինչու կասկածինք մեր ի-

բաւասութեան վրայ, որը գործադրելու ճաշարուն մէջ կը դանտլինք արդէն: Իսկ անոնք որ կը կարծեն թէ Սոսյ եւ Աղթամարայ կաթնուղիկոսութիւնք օրինաւոր չեն, կը սխալին: միթէ անոնց ձեռնադրած կախկոտութիւնք մեղունէ բաժնուած կը համարին, միթէ Սոսյ կախկոտաց ձեռնադրած քանանայից ձեռամբ եւ Սոսյ միւսմտով մկրտուած Հայերը մեր եզրաբքը չեն, միթէ մի եւ նոյն Հայաստանեաց եկեղեցւոյ դաւանները չեն: Ինչ է որքան հակաթուութիւնք: Ասանկ խնդիրներ յուզելը ազգային ոգւոյն դէմ է: Արի խնդիր է այն որ մասնաւոր կաթնուղիկոսութիւնք բնոյնաբար կաթնուղիկոսութեանն ասարեք են, եւ ազգային Երեսփոխանական ժողովոյ հրահանգաց համեմատ իրենց թեմերը միայն պիտի կառավարեն:

ՕԳՍԷՆ ԷՖ. — Սըվաճեան էֆէնտին կը սրխալի երբ կ'ըսէ թէ Սահմանադրութեանն առաջ Ազգին ուժը բաժնուած էր, եւ Սահմանադրութիւնը գալով այս շլատեալ ուժը կեդրոնացուց ընդհակառակը Սահմանադրութեանն առաջ աւելի զօրաւոր էր Ազգը, եւ այս բաժնուածն այն իսկ Ռուսիան էֆէնտին նախորդ նիստին մէջ կարգացած անդեկազիրը կը հաստատէ: Գալով Ներսէս Արքազանին, կ'ընդունի իր առաջարկութեան այն մասը, որով կ'ուզէ որ Սոսյ միարանութիւնն արժանաւոր եւ պատկանելի զիջքի մը վերածելու պաշտօնը Երեսփոխանայ Պատրիարքին յանձնուի: Իսկ նոյն կաթնուղիկոսութիւնն ալ Երեսփոխանայ Պատրիարքին յանձնելու առաջարկութեան դէմ կը բողոքեմ, եւ չեմ կրնար ընդունիլ այնպիսի արագուններու փոփոխութիւն՝ զորս դարեր պահպաններ են եւ որոց մեր ազանջին հնչուածն որ գազափարներ կրնան պատրաստել մեր գլխուն մէջ:

ՆԵՐՍԷՍ ՍՐԲԱԶԱՆ. — Օգոսէն էֆէնտին իմ խօսքս չը հասկնալով, գուցէ կասկածի որ Էջմիածնայ շահուց դէմ հակառակելու նպատակաւ ըրած ըլլած իմ առաջարկութիւնս. այս կասկածը փարատելու համար կը փութամ բացատրել թէ իմ բաղձանքս ոչ թէ Էջմիածնի ազգեցութիւնը կտարել, այլ ընդհակառակը զայն աւելի բարձրացնել եւ անոր գերիշխանութիւնը իրական ընել քան թէ անուանական վիճակին մէջ պահել է. իմ այս բաղձանացս փորձը արդէն ցոյց առած է՛ր՝ երբ կաթնուղիկոսական խնդրոց յանձնաժողովին անդամակից կը գտնուէր: Իսկ Սոսյ կաթնուղիկոսին ընտրու-

թիւնը իր միարանութեանը ու թե՛ Բախանայի Էջմիածնի ըստ ին արդէն արդիւնք մը չի կրնար բերել. եւ ամենէն աւելի կարուկ եւ բանասիր միջոցն առաջարկեցիր: Բայց իրաւունք չունի իմ առաջարկութեանն վրայ ժողովը բանադատելու: Ընդունիլ կամ մերժել ժողովոյ իրաւունքն է:

ԱՅՎԱՏԵԱՆ ՄԱՏԹԷՈՅ ԷՖ. Ներսէս Արքազանին առաջարկութեան վրայ պիտի խօսելիս, սակայն Օգոսէն էֆէնտին իմ բնեղբնեղն արդէն խօսեցաւ. միայն կը յաւելցնեմ թէ Ընդհ. ժողովոյն իրաւասութեան սահմանն արդէն սրտաւոր ըլլալով Սահմանադրութեան մէջ, մեր ձեռնհասութեանն վեր խնդիրներ յուզելու իրաւունք չ'ունինք: Ինչպէս նաեւ չ'ենք կորող Սոսյ խնդիրը լուծել քանի որ Սահմանադրութիւնը չէ յանձնած զայն Ընդհ. ժողովին: Եթէ Սահմանադրութեանն դուրս խնդիրներ յուզելու ելլենք, Ազգը զանազան դժուարութեանց ու խռովութեանց ենթարկելու ատիժ պիտի ըլլա՞ք:

ԵՆՆՈՒՅԵԱՆ Տ ԷՖ. — Իրբեւ երեսփոխան չ'եմ կրնար ընդունիլ իմ պաշտօնակիցներէս սմանց այն կարծիքը թէ՛ Երեսփոխանական ժողովը Սոսյ եւ Աղթամարայ խնդրոյն վրայ ձեռնհասութիւն չ'ունի. ասիկայ պարզագոյն կը նշանակէ ըստ Սահմանադրութեան Երեսփոխանական ժողովոյ ունեցած գերազանց իշխանութիւնը սեղմել: Ընդհակառակն Երեսփոխանութիւնն այն միակ գերազանց ատեանն է, որ կրնայ ազգին այն ամեն խնդիրներն որք ընդհանրական կարեւորութիւն ունին, լուծել եւ ընդհանուր Ազգին կամքը յայտնել: Իսկ Սոսյ եւ Աղթամարայ կաթնուղիկոսութեանց խնդիրը Էջմիածնայ յանձնել ու զող Երեսփոխանաց գալով կը յայտնեմ նախ թէ արդէն Էջմիածնայ Վեհ. կաթնուղիկոսութիւնը Պոլիս գտնուած ատեն տեսած է Համադումար եւ Ընդհ. ժողովոց որոշումները եւ կարծիք յայտնած է թէ չ'ուզեր ինքը միջամտել այս խնդրոյն: Արեւմտ ինչ հարկ կայ խնդիրը Էջմիածնի յանձնել: Երկրորդ՝ Սոսյ եւ Աղթամարայ կաթնուղիկոսութեանք եթէ հակաթու ձանցուած են Էջմիածնէն, ինչպէս ըսին Երեսփոխաններէն ոմանք, ուրեմն ինչպէս կարելի է ըսել Վեհ. Գէորգ կաթնուղիկոսին թէ՛ փաւերացու Սոսյ կամ Աղթամարայ կաթնուղիկոսը: Այս նկատմունքներով խնդիրը Էջմիածնի յանձնելը զայն անլուծելի պահել կը նշանակէ: Արի խնդիր է՛ թէ Ընդհ. ժողովը Սոսյ եւ Աղթամարայ կա-

թնուղիկոսաց ընտրութեանն ետեւ միջնորդ ըլլալ ուզէ նոցա յարարելութիւններն Մայր աթոռին հետ կարգադրելու եւ օրինաւոր շրջանի մը մէջ մտցնելու: Թէ որ ասանկ առաջարկութիւն մը ըլլայ, եւ զայն կ'երկրորդեմ:

Ատենապետ էֆէնտին ժողովին հինգ վայրկեան հանդիստ տալէ ետեւ, նորէն Ատենը բացաւ, եւ աթոռը իր փոխանորդին յանձնելով, երեսփոխանաց շարքը մտաւ եւ խօսք ուղեց ֆոխ. Ատենապետէն:

ՓՈՒ ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՖ. — Խօսքը Օտեան էֆէնտինն է:

ՕՏԵԱՆ ԷՖ. — Եթէ մէկն ելլէր ըսէր, Սիս եւ Աղթամար հակաթու են, վերցնենք զանոնք, կը հասկնայի՛ր եւ այդ խօսքը իմաստ մը կ'ունենար: Գարձեալ եթէ մէկը ըսելու ըլլար թէ՛ չը վերցնենք նէ ալ՝ գոնէ ամենեւին չը խառնուինք անոնց դործերուն, մեզի համար թող չ'եղած ըլլան, ոչ փոխենք ոչ նորը ընտրենք, կաթնուղիկոսութեան անուն կրող մարդուն ընտրութեան ոչ օրինաւորութիւնը ոչ ապօրինաւորութիւնը բնատենք, զի այդ կաթնուղիկոսութիւնն արդէն ապօրինաւոր է, դարձեալ կը հասկնայի եւ խօսքը իմաստ մը կ'ունենար: Բայց երբ կ'ըսեն թէ՛ այդ կաթնուղիկոսութիւնները պահենք, բայց իրենց ընտրութեանը մասին Էջմիածնայ կաթնուղիկոսին գիւմնք որ հակաթու կը դաւանի զանոնք, այս խօսքը չեմ հասկնար: Ահա ասոր համար է որ երկու նիստ իրարու ետեւէ այս նիւթին վրայ վիճուեցաւ, մի եւ նոյն երեսփոխան մէկ քանի անգամ խօսեցաւ, կարծեմ ոչ ոք ինքզինքին հետ կրցաւ համաձայնիլ, եւ խնդիրն յոռի չըրջանի մը մէջ մտաւ, ուրկէ դուրս չը պիտի կրնայ ելլել եւ այս վիճակին մէջ օրինաւոր լուծում մը գտնել: Այս անել ճամբէն աղաւելու է խնդիրը: Ներեցէք որ միայն Սոսյ կաթնուղիկոսութեան վրայ խօսիմ, վասն զի Աղթամարայ կաթնուղիկոսութեան ինչ ըլլալը եւ ալ չը գիտեմ: Այս խնդիրը երեք գլխաւոր եւ էական կետեր կը պարունակէ իր մէջը, որք են,

- 1° Թէ Սոսյ կաթնուղիկոսին ընտրութիւնն օրինաւոր եղած է թէ ոչ:
 - 2° Ի՞նչ են Սոսյ կաթնուղիկոսի ընտրութեան օրինաւորութեան պայմանները:
 - 3° Էջմիածնայ կաթնուղիկոսին իրաւասութեան սահմանը մինչեւ ո՞ր կը հասնի:
- Առջի երկու կետերը՝ որոնց վրայ միայն պիտի խօսիմ այսօր, բացատրելու համար հարկ

կը տեսնեմ մէկ քանի ընթերցմունք ընել ժողովոյդ:

Ա.

ՎԻՃԱԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ ԺՈՂՈՎՈՑ ՎՃԻՈՂ

«Վիճակային Եկեղեցական ժողովս տեղեկացուց թէ Խաչատուր Եպիսկոպոս՝ Աղթամարայ հանդուցեալ Պետրոս կաթնուղիկոսին «կենդանութեան ատեն ինքզինքը անոր տեղ «կաթնուղիկոս օծել տուեր է, անվաւեր վրձնաց անոր կաթնուղիկոսութիւնը:

«Նոյնպէս անվաւեր վճռեց Սոսյ Նիկողայ «յոս Եպիսկոպոսին կաթնուղիկոսութիւնը, ըստ «որում արժանաւորութիւն չունենալով՝ գիշեր «ատեն գողն 'ի գողը առանց ազգային հաւա- «նութեան, եւ կրօնափոխութեան արատով ա- «բատաւորեալ Եպիսկոպոսէ մը օծուելու յան- «զըզներ է:

«Ուստի Եկեղեցական վիճակային ժողովս «գաղտնի քուէարկութեամբ Աղթամարայ ա- «թոռոյն կաթնուղիկոսութեան ընտրելի նշա- «նակեց հետեւեալ երեք արժանաւոր եկեղե- «ցականները:

- «Յակոբ Եպիս. Թօրուզեան Բուէ 23
- «Մկրտիչ Խըրիմեան վարդ. » 22
- «Երեմիա վարդ. Բաղեշու » 29
- «Նոյնպէս կիլիկիոյ աթոռոյն կաթնուղիկո- «սութեան ընտրելի նշանակեց դարձեալ երեք «արժանաւոր Եպիսկոպոս որք են,
- «Ներսէս Եպիս. Վարժապետեան Բուէ 20
- «Արիստակէս Եպիս. Ատանայի » 17
- «Յովհաննէս » Եգեսեան » 15

Ի հաստատութիւն ստորագրենք,
Սոսյ: Երեմիա:
Բ.

1866 ՅՈՒՂԻՍ 22 Ի ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎՈՑ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

«ԱՏԵՆԱՊԵՏ ՊԷՅ. — Եկեղեցական Համա- «դումար ժողովը, ուր բաց 'ի վարդապետներէ «եւ քանանայներէ ներկայ գտնուած են նաեւ «վեց Եպիսկոպոսներ եւ մէկ Պատրիարք մը, «անվաւեր կը վճռէ Սոսյ եւ Աղթամարայ ինք- «նակոչ կաթնուղիկոսները, կը մերժէ զանոնք, «եւ Սոսյ ու Աղթամարայ աթոռները թափուր «կը հրատարակէ. այժմ կը հարցնեմ Ընդհա- «նուր ժողովոյ թէ այս վճիռը կ'ընդունի, ո՞վ «որ կ'ընդունի՝ ձեռքը վեր առնէ:

«Ներկայ եղող երեսփոխանք ձեռքերնին

կրնար ըսել թէ ով կ'ուզէ ան ըլլայ կաթուղի-
կոս . թէ որ մէկն ասանկ անտարբերութեան նը-
շան մը ցոյց տայ , իր իրաւունքներն անճանա-
չած եւ իր պարտքերուն գէժ մեղանշած կ'ըլ-
լայ : Ուստի խնդիրն իր ելլից ճամբուն մէջ բե-
րելով , այսինքն գիտնալով թէ մենք էջմիած-
նի կաթուղիկոսը կը ճանչենք եկեղեցւոյ մեծ
հայրապետ , բայց որովհետեւ ուրիշ երկու կա-
թուղիկոս ալ կան ազգին մէջ , զորոնք չը պի-
տի կրնամք եւ պէտք չէ որ վերցնենք , եւ
միանգամայն անկարելի է այս մեծ գայթակ-
ղութիւնը ընդունիլ որ Նիկողայոսի պէս մար-
դիկ այդ գահին վրայ բազմին , ուրիշ ճար չ'ու-
նինք , եթէ ոչ ինչ որ Ընդհ. ժողովով կանխա-
որոշուած ու վճռուած է՝ յարգել եւ գործադ-
րել : Իսկ Քաղ . ժողովն իր կողմէ թեմականաց
իրաւունքը յարգելու մտօք նախորդ որոշմանց
բան մը յարեր է , այսինքն երեք ընտրելի ու-
ղել առաջարկեր է : Ատոր շեմ հակառակիր ,
սկզբունքին միայն կը յարիմ եւ կ'առաջարկեմ
որ քուէի դրուի :

Հաւանութեան ձայներ լսուեցան ժողովա-
կանաց մէջէն խնդիրը քուէի գնելու համար :
Իսկ ոմանք խօսք խնդրեցին վերստին այս
խնդրոյն վրայ , եւ գիւտնին հաւանութեամբ
կրկին վիճարանութիւն սկսաւ :

ԱՅՎԱՏԵԱՆ ՄԱՏԹ . ԷՖ . — Եռուստֆեան
եւ Օտեան էֆէնտինները թէ եւ մեր անունը չ'են
տար , բայց զմեզ հակասութեան մէջ կը կար-
ծեն , որպէս թէ մենք Սոյ կաթուղիկոսն հա-
կաթոս կ'ընդունինք եւ միանգամայն կաթու-
ղիկոսութեան խնդիրը էջմիածնի յանձնել կ'ու-
զենք : Բայց Ազգը հակաթոսութիւն չ'ընդու-
նիր . եթէ Ազգին Յ կաթուղիկոսութիւն ունե-
նալն անվայելութիւն մըն է , ժամանակին ար-
դիւնքն է ասիկայ : Եթէ նոյն իսկ Գէորդ կա-
թուղիկոսը կոնդակներ զրկեր է հակաթոս են
ըսելով , զորս մենք տակաւին չենք տեսած ,
դարձեալ Ազգը չ'ընդունիր : Նկատելու կետը
սն է թէ՛ շատերը ընտրելոց անձին խնդիրը
աթոսոց խնդրոյն հետ կը շփոթեն : Յուզուած
խնդիրներն բողոքովն անձնական են . մէկը
քաղաքականապէս եւ միւսը կրօնապէս յան-
ցապարտ են եղեր , ժողովին իրաւասութիւնն
է անոնց քաղաքական յանցանքները քննել եւ
պէտք եղածը վճռել տալ : Մենք ընտրու-
թեան կերպեր յորինելու իրաւունք չ'ունինք ,
ուստի մեր պարաքն է միայն Նիկողայոս եպիս-
կոպոսը եթէ կրօնապէս դատապարտութեան
ներքեւ կը գտնուի , պաշտօնէն դադրեցնել :

եւ անոր տեղ նոր ընտրութիւնը կատարել
տալ ըստ հին սովորութեան . վասն զի Սոյ
կաթուղիկոսի ընտրութեան համար Ընդհ . ժո-
ղովը քուէ չը կրնար տալ եւ եթէ տալու ըլ-
լայ՝ էջմիածնէն բաժնուելու համար Ազգին
քայլ մը առնել տուած կ'ըլլայ :

ՔՕԼՕԼԵԱՆ ԷՖ . — Ընդհ. ժողովը իրաւունք
չ'ունի իր նախորդին վճիռը լուծելու , ես նոյն
խկ քուէի դրուիլն ալ չ'եմ ընդունիր : Իսկ
Քաղ . ժողովոյ առաջարկութեանը կը հաւանիմ
եւ կ'ուզեմ որ քուէի դրուի :

ՓԱՓԱՋԵԱՆ Ս . ԷՖ . — Քօլօլեան էֆէնտին
հակասութեան մէջ կիցնայ . մէկ կողմէն կ'ըսէ
թէ նախորդ Ընդհ . ժողովոյ վճիռը գործադ-
րուի , միւս կողմէն Քաղ . ժողովոյ առաջար-
կութեանը կը հաւանի . որն ընդունի , միւսը
մերժած պիտի ըլլայ , ըստ որում Քաղ . ժողո-
վոյ առաջարկութիւնը նախորդ Ընդհ . ժողո-
վոյ վճռոյն վրայ փոփոխութիւն մըն է :

ՍՐԲԱՋԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԳ . — Ոմանք կը կար-
ծեն թէ ես վիճարանութիւն չեմ սիրեր Ընդհ .
ժողովոյ մէջ . ընդհակառակն կ'ուզեմ որ խըն-
դիրը լուսարանուելու համար երկարօրէն վի-
ճարանիք եւ ես լսեմ : Ասկէ առաջ երբ Ահհ .
Գէորդ կաթուղիկոսին ընտրութեան օրն երեք
ժամու մէջ երեք կաթուղիկոս միանգամայն
ընտրելու առաջարկութիւն կ'ըլլար Ընդհ . ժողովոյ
մէջ , բողոքեցի այն ատեն եւ հիմայ դարձեալ կը
բողոքեմ թէ այսպիսի ծանր խնդիր մը հապ-
ճէպ եւ աճապարանօք չը կրնար քուէի դրուիլ ,
այլ պէտք է վիճարանութիւնը շարունակուի ,
եւ երեսփոխանք միահամուռ լուսաւորուին
խնդրոյն վրայ եւ համոզմամբ քուէ տան :

ՓՈՒ . ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՖ . — Կը տեսնեմ որ
դեռ վիճարանութիւնը շարունակելու միտում
կայ երեսփոխանաց մէջ . եթէ Ընդհ . ժողովը
ուզէ պիտի շարունակուի . բայց որովհետեւ օ-
րը տարածամած է , շարունակութիւնը գալ
նիստին պիտի թողուի :

ՍՐԲԱՋԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԳ . — Ժողովոյն սկզբը-
նաւորութենէն ՚ի վեր բան մը կը նկատեմ , այն
է թէ՛ Ընդհ . ժողովը ազգային խնդիրները
լուծելու համար բանալին կորուսեր է , եւ ա-
տոր համար է որ այնքան տարածայն կարծիք-
ներ երեւան ելած են :

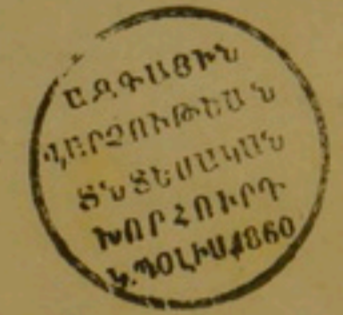
Այս բանալին ժողովոյ իրաւասութեան սահ-
մանն է . եւ Սահմանադրութիւնը ցուցած է
զայն : Մերքիսեղեկ վարդապետը աւետարանա-
կան օրինօք ընդարձակեց Ընդհ . ժողովոյ իրա-
ւասութեան սահմանը . ես քան զայն աւելի
յառաջ կ'երթամ : Կաթուղիկոսը Զիթ ենեաց լե-

բան գլուխը ինչ պաշտօն ունի՞ պիտի ըսեմ ձեզ .
բայց կ'առաջարկեմ որ յաջորդ նիստին ամենէն
առաջ մեր իրաւասութեան աստիճանը գիտ-
նանք եւ այնուհետեւ սկսինք վիճարանու-
թեան :

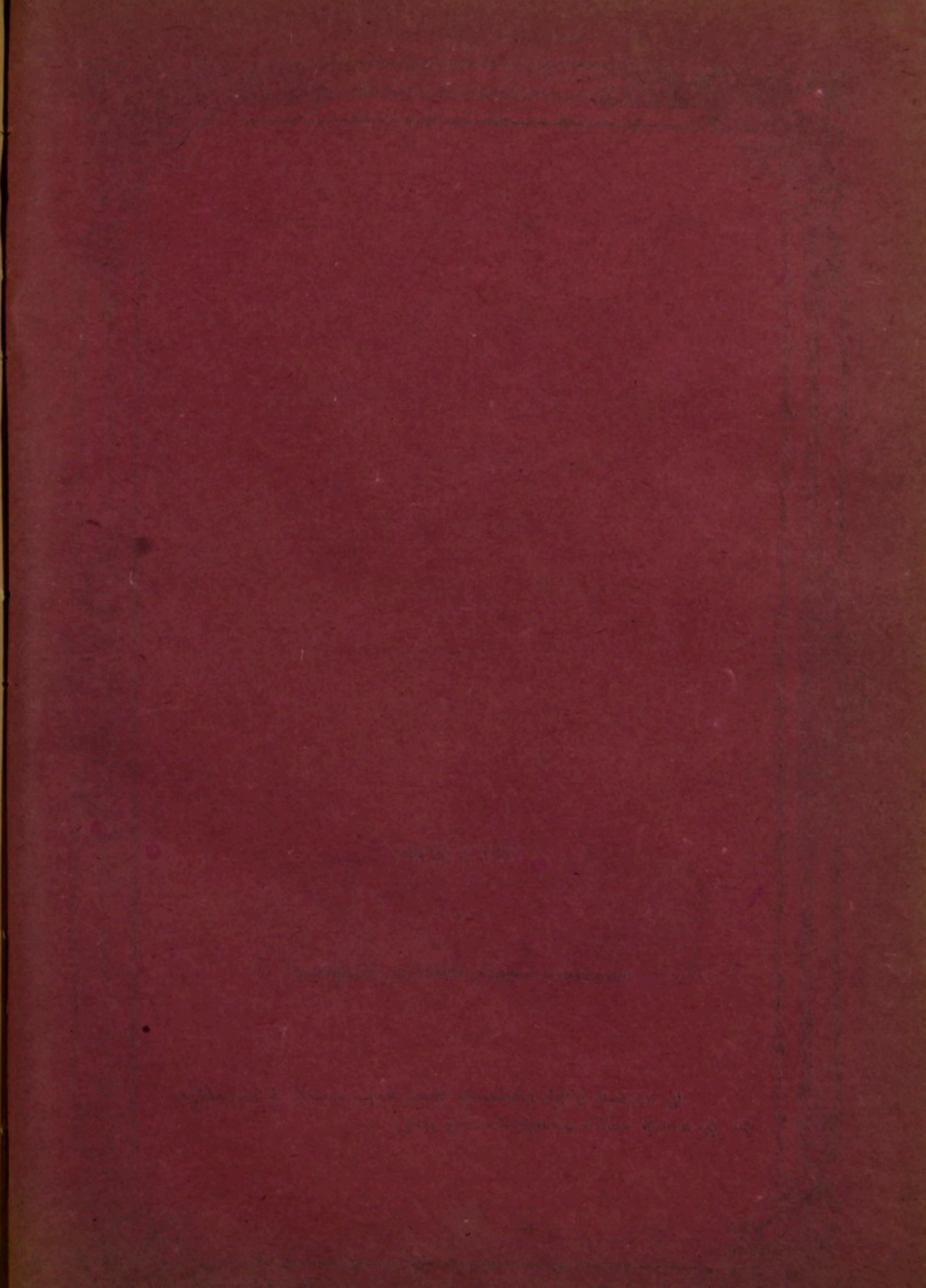
Որոշուեցաւ յառաջիկայ ուրբաթ օր (սեպ .

44) վերստին Ընդհ . ժողով հրաւիրել , եւ աս-
եանը գոցուեցաւ ժամը 40 ին :

ԱՏԵՆԱՊԵՏ
ՏԻԳՐ . ԵՈՒՍՈՒՅԵԱՆ
ԱՏԵՆԱՊԵՏ
Գ . Ս . ՕՏԵԱՆ

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

ԳԻՆ 2 ՂՐՈՒՇ

ՍԵՓԷԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՍՆՏՈՒԿԻՆ

Կը ծախիլի ի Գիւ. անատան Պատրիարքարանի ի Ղալաթիա ,
Եւ կը գտիլի ամեն գրաւաճառաց քով :